

El fotollibre com a document eco-social

ISABEL CODINA DE PEDRO
& ÀNGELS VILADOMIU CANELA

Isabel Codina de Pedro: Espanya, fotògrafa. Professora de Fotografia, Escola Superior de Disseny EASD Serra i Abella. Llicenciada en Belles Arts.

—

Àngels Viladomiu Canelas: Espanya, artista visual. Professora Departament d'Escultura, Facultat Belles Arts, Universitat de Barcelona. Doctora en Belles Arts.

Artigo completo recibido a 8 de setembro e aprovado a 23 de setembro de 2012.

Resum: L'article presenta dues publicacions que tenen en comú un projecte d'investigació artística, entorn els horts de la perifèria metropolitana de Barcelona. Els seus autors aborden aquests territoris d'exploració, sense qualitat formal ni valor estètic, però d'àmplia significació ideològica, social i ecològica.
Paraules clau: fotollibre / llibre d'artista / art i territori / radical gardening.

Title: *The photobook as a eco-social document.*

Abstract: *The paper presents two publications that have a common artistic research project, around the orchards on the metropolitan periphery in Barcelona. The authors address these areas of exploration without formal quality or aesthetic value, but broad ideological significance, social and ecological significance.*

Keywords: *photobook / artbooks / art and territory / radical gardening.*

Introducció

El creixement compulsiu de les nostres ciutats ha incorporat dins la trama urbana certes zones que en el passat estaven destinades a l'explotació agrícola. Aquestes s'han adaptat als canvis de la gran metròpoli instal·lant-se en aquells territoris in-urbanitzables i en conseqüència han sobreviscut com illes autònomes que s'autogestionen. En aquest espais es produeix de manera espontània, un reciclatge de materials de rebuig de la gran ciutat. Sovint al marge de la llei i des de la seva desobediència civil donen forma a un altre ciutat: aquella que Pau Faus anomena "la ciutat informal".

Els llibres *La Ciudad Jubilada* i *Agroperifèrics* esdevenen un valuós document

social-topogràfic a partir de la mirada d'aquests dos artistes interdisciplinaris: Pau Faus, arquitecte i artista visual; Ignasi López fotògraf, dissenyador gràfic i co-editor del projecte editorial Bside books.

1. L'hort urbà com a forma d'intervenció creativa i socio-ambiental

Els horts urbans tenen una llarga tradició a les ciutats europees i americanes. Aquests, varen jugar un paper molt important a la ciutat industrial del segle XX, alleugerant les condicions deplorables provocades per la densitat, contaminació i pobresa dels barris obrers.

De la mateixa manera, també han esdevingut cabdals per combatre el col·lapse provocat per grans crisis com guerres, crisis econòmiques, crisis energètiques, etc. De fet en la breu història dels horts urbans aquests apareixen com a eina de subsistència, donat que l'agricultura urbana representa l'autoabastiment dels habitants de les urbs. Els horts urbans també han estat símbol de resistència i combat davant polítiques especulatives d'urbanització i privatització del sòl.

Existeixen diferents tipologies d'horts urbans i periurbans depenent de la situació socio-ambiental de cada ciutat o país. A centre Europa reben el nom de *Kleingärten* (petits jardins), *Schrebergarten* o *Gartenkolonien*, que consisteixen en terrenys de gran extensió parcel·lats i dedicats en el seu inici a l'horticultura i avui en dia també al cultiu de flors per l'autoconsum. Cada colònia d'horts és d'una associació independent que s'autogestiona i sovint està regulat a nivell administratiu, amb una normativa mes o menys estricta que regula l'ús i finalitat. Avui dia són horts destinats a l'oci i l'autoconsum, tot i que els anomenats *Community Gardens* són horts comunitaris autogestionats que es caracteritzen per centrar-se en la creació de llaços comunitaris i en el desenvolupament local mitjançant activitats de formació i autoocupació.

En el nostre país no existeix una descripció específica per aquests espais. Sovint reben el nom dels anteriors assentament rurals, o descripcions com ara el mas del pobre, el jardí de l'obrer, el fals xalet, la parcel·la del desocupat, etc. No obstant, existeix una xarxa d'Horts Urbans creada per l'Àrea de Medi Ambient de l'Ajuntament de Barcelona, que els assigna a persones més grans de 65 anys empadronades al districte on està situat l'hort. Són petites parcel·les d'entre 25 i 40 m² on es poden conrear hortalisses, verdures, plantes aromàtiques i flors de temporada, utilitzant agricultura biològica.

L'entramat urbà incorpora aquests reductes vegetals, que es resisteixen davant del faraònic creixement de les nostres metròpolis. Els horts troben assentament en els intersticis de les ciutats, com ara entre les infraestructures viàries: vies de trens, carreteres i autopistes, en aquells espais buits, solars abandonats, o parcel·les no urbanitzades, convertint aquest no-lloc en un espai amb identitat

Figura 1 - Horts a l'aeroport Tempelhof, Berlin (Associació Allmende-Kontor). Detall Prinzessinnengarten, Berlin. Font: pròpia.

pròpia, útil, carregat de significat i de vida. Un dels trets característics és la seva estructura de bricolatge de gran precarietat, producte d'una determinada estètica *DIY* (do it yourself), recuperant materials de rebuig com canonades, caixes dels supermercats, materials de construcció abandonats, i utensilis inservibles.

Els propis cultivadors sense saber-ho, estan realitzant una feina *sostenible*, perquè aprofita les deixalles dels altres i ajuda a l'equilibri ecològic. Si es cultiva orgànicament es poden reduir la quantitat de pesticides i herbicides que consumeix el cos i es contribueix a mantenir el medi ambient sense contaminació; *saludable*, ja que es fa exercici físic i es contribueix a una dieta sana; i *anticapitalista* en dos sentits: es paguen rendes molt baixes per les parcel·les que proveeixen les autoritats, cosa que és un rebuig a l'espiral de creixement del valor de la terra en el mercat, i per altra banda, la legislació diu que els productes no poden ser venuts comercialment en benefici dels productors, cosa que fa que ho hagin de regalar.

El grup *Friends of the Earth* opina que un hort urbà, proporciona un entreteniment físic saludable per a la gent de qualsevol grup o ocupació. Té uns valors terapèutics per a la salut mental, sobretot per aquells que viuen en entorns urbans massificats, proporciona relaxació de l'estrès de la vida moderna i, a més, és creatiu (McKay, 2011:161).

2. Entorn la ciutat jubilada i els agroperifèrics

Les dues publicacions que es presenten aborden la temàtica dels horts urbans: *La Ciudad Jubilada. Breve diccionario sobre los huertos informales en los rios de Barcelona* (2008) de Pau Faus es tracta d'un estudi concret en el context específic de les voreres dels rius principals de Barcelona, el Besòs i el Llobregat. La curiositat del projecte rau en documentar les peculiars arquitectures i formes d'ocupació, l'apropiació d'uns terrenys per un sector molt concret de la població: ciutadans jubilats.

Agroperifèrics (2012) és un projecte d'Ignasi López que s'articula a partir de l'arxiu d'un treball de camp fotogràfic realitzat als horts de la perifèria

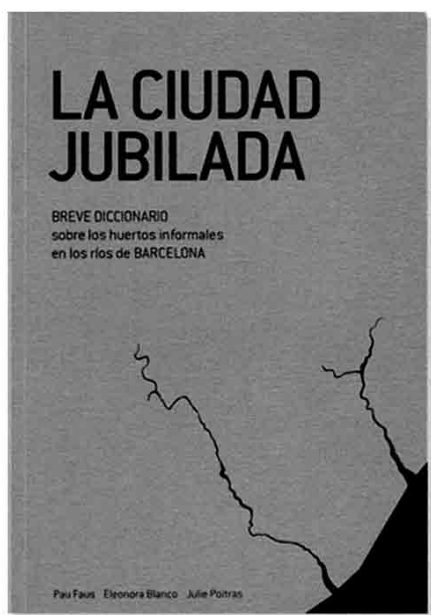

Figura 2 i 3 · A l'esquerra: Pau Faus (2008) *La Ciudad jubilada*. Font: <http://paufaus.net/portfolio/la-ciudad-jubilada/>. A la dreta: Ignasi López (2012) *Agroperifèrics*. Font: <http://cargocollective.com/bsidebooks/AGROPERIFERICOS-Ignasi-Lopez>

metropolitana de Barcelona i el resultat en format de llibre fotogràfic ha comptat amb la col·laboració de Marta Dahó, Carles Marcos i Joan Nogué. El projecte ens trasllada a aquells espais intersticials de les grans ciutats. Espais gairebé invisibles, espais ignorats que esdevenen oasis rurals d'esquenes a la gran ciutat — com descriu l'autor- gracies al treball i l'enginy dels seus usuaris: els agroperifèrics.

La Ciudad Jubilada és una publicació ordinària, l'edició senzilla i el format petit fan que sigui molt assequible. S'estructura a partir de conceptes ordenats alfabèticament a la manera de diccionari com: abandó, autonomia, autopista, bricolatge, collage, desallotjament, descampat, espai, jubilat, legalitat, menú, natura, oci, hobby, re-apropiació, reciclatge, riu, urbanisme, buit,...aquest venen acompanyats de suggeridores fotografies i textos d'índole molt variada. El projecte *La Ciudad Jubilada* va ser presentat a l'exposició *Post-it City. Ciudades ocasionales*, comissariada per Martí Peran al CCCB (Barcelona, 2008) i posteriorment s'ha realitzat un video-documental.

Agroperifèrics consta d'una peça llibre amb les fotografies i un fulletó independent amb els texts en català, castellà i anglès. L'enquadernat, cosit a la vista amb guardes i cobertes de cartró semirígid, encolades manualment i gravades li confereix un valor artístic i artesanal. S'ha fet una tirada de 411 llibres signats i numerats.

Les estratègies processuals d'Ignasi López són pròximes als postulats dels New Topographics, en tant que, topografia el territori per posteriorment enregistrar-lo fotogràficament, intercanviant memòria i emocions. En aquest procés, hi ha un estudi dels llocs emocionalment significatius. Després d'una anàlisi del conjunt de les imatges es valora els seus potencials i es crea una hipòtesi de discurs, que dona sentit al llibre. En aquest sentit amplia la mirada objectiva del territori amb el què anomena "Topografia emocional", de connotació més sensible, nostàlgica i subjectiva, no tan científica dels espais.

Recentment han aparegut petites empreses d'edició de fotollibres, com Bside Books, creada per Carlos Albalá i Ignasi López. Es tracta d'un projecte editorial independent que serveix de plataforma per l'auto-producció i edició limitada de llibres relacionats amb el desplaçament urbà i la visió i interpretació del territori produït i/o transformat per aquests desplaçaments. Les publicacions no estan al servei de la fotografia com a forma d'expressió sinó del concepte que es tracta en cada llibre. Per això les portades no mostren cap imatge.

Aquestes publicacions es financen mitjançant el sistema *Crowdfunding* o microfinançament col·lectiu. Els creadors mantenen tots els seus drets sobre les obres, i ofereixen als mecenes que els ajuden a finançar els seus projectes recompenses en forma de creacions i productes exclusius.

Actualment, molts artistes que treballen en fotografia, presenten la seva

obra en forma de llibre. Ralph Prins, crític de fotografia opina que un fotollibre és una forma artística autònoma, comparable a una peça d'escultura, una obra de teatre o una pel·lícula. Les fotografies perden el seu caràcter fotogràfic com a objectes i es converteixen, traslladades a tinta impresa, en parts d'un dramàtic esdeveniment anomenat llibre.

Ed Ruscha considera un llibre una col·lecció de ready-mades, per ell el fet que un llibre obviï la part literària per cenyir-se estrictament a reunir imatges fotogràfiques és el que els fa materials visuals d'interès, inclòs percebent-los com fragments d'escultures.

Conclusions

Els presents llibres més enllà de la seva formalització com a tals, tenen una clara vocació espacial i objectual. Mitjançant la seva capacitat evocativa esdevenen un mirall del nostre entorn, són un fidel document d'un determinat ús del territori urbà, el que McKay (2011) anomena polítiques o pràctiques horticontraculturals. Aquests horts perifèrics esdevenen un espai híbrid i representen un lloc de llibertat i utopia pròxim als moviments activistes que aborden les plantacions com a forma de protesta.

És sorprenent com una activitat tan antiga com el fet de plantar verdures en un hort, pot incidir tant en els problemes de la societat contemporània. Els horts urbans s'han convertit en un esdeveniment extraordinari en quant a l'ús alternatiu de la terra pel cultiu i la jardineria. Mentre altres formes de protesta, com l'expressió política als parcs, o les protestes sobre l'ús de la terra i la contracultura, els horts urbans estan acceptats socialment i formen part de les arrels culturals de la societat, potser sense tenir consciència de que són potencials espais de creació, crítica social o eco-activisme.

Referències

- McKay, George (2011) *Radical Gardening. Politics, idealism & rebellion in the garden*. London: Frances Lincoln Limited.
- Faus, Pau (2008) *La Ciudad Jubilada. Entorno de Barcelona*. Barcelona. Autoedició.
- Disponible a <URL: <http://paufaus.net/portfolio/la-ciudad-jubilada/>
- Lopez, Ignasi (2012) *Agroperifèrics*. Barcelona: Bside Books.
- Clément, Gilles. (2007). *Manifiesto del tercer paisaje*. Barcelona: Gustavo Gili.
- Parry, M., Badger, G. (2004) *The Photobook: A History*. Volum I i II. Londres: Phaidon
- Peran, Martí (2008) *Post-it City. Ciutats ocasionals*. Barcelona: CCCB, Diputació Barcelona.

Contactar as autoras:

isaco@ono.com / aviladomiu@ub.edu.